

REORGANIZAREA DACIEI SUB MARCUS AURELIUS

Domnia lui Marcus Aurelius, începută sub cele mai bune auspicii, avea să fie frământată de o serie de calamități în interiorul imperiului și de războaie la granițe — fie în Orient, fie la Dunărea de mijloc și de jos.

De aceste ultime evenimente nici Dacia nu a fost ferită. Este vorba de războiul care a început în anul 166, când, cum arată biograful împăratului, „au conspirat toate neamurile de la granițele Illyricului până în Gallia, ca marcomanii, varistii, hermundurii și cvazii, suevii, sarmații, lacringii, burii și vandalii — aceștia și alții ca victoalii, sosibii, sicoboții, roxolanii, peucinii și costobocii” (SHA, *Vita Marci*, 22, 1)¹; Eusebius din Caesarea menționează lupte pe care romanii le duc în 168 cu germanii, marcomanii, cvazii, sarmații și dacii (*Chronicon*, 205, 15)².

Prin poziția sa geografică — dincolo de linia defensivă a Dunării —, Dacia și-a îndeplinit misiunea sa de *propugnaculum* în inima lumii barbare; dar, totodată, ea a suferit în această vreme în mai multe rînduri asalturile acesteia. În aceste condiții, împăratul a trecut la reorganizarea administrativă și militară a Daciei, pentru a se putea utiliza din plin capacitatea ei militară în fața primejdiei externe³.

Procesul istoric care a dus la reorganizarea provinciilor nord-dunărene se poate reconstitui din analiza carierei lui M. Claudius Fronto; ea apare într-o inscripție gravată pe baza statuii ridicate acestui personaj la Roma, în forul lui Traian, din ordinul împăratului Marcus Aurelius⁴:

M. Claudio [Ti.] f(ilio) Q[ui](rina)] Frontoni, co(n)s(uli), leg(ato) Aug(usti) pr(o) pr(aetore) prouinciarum Daciarum et [Moesiae] super(ioris) simul, leg(ato) Aug(usti) pr(o) pr(aetore) prouincia[r(um)] Daciar(um), leg(ato) Augg(ustorum) pr(o) pr(aetore) Moesiae Super(ioris) [et] Daciae Apule(n)sis simul, leg(ato) Augg(ustorum) pr(o) pr(aetore) prouinciae Moesiae Super(ioris), comiti diui Veri Aug(usti), donato donis militarib(us) bello Armeniaco et Parthico ab imperatore Antonino Aug(usto) et a diuo Vero Aug(usto) corona murali item uallari item classica item aurea item hastis puris IIII item u[er]gill[is] IIII, curator[um] operum locorumq(ue) publicor(um), misso ad iuuentutem per Italiam legendam, leg(ato) Augg(ustorum) pr(o) pr(aetore) exercitus legionarii et auxillior(um) per Orientem in Armeniam et Osrhoenem et Anthemussiam ductorum, leg(ato) Augg(ustorum) legionis primae Mineruiae in expeditionem Parthicam deducendae, leg(ato) diui

¹ Vezi *Fontes historiae Daco-Romanae*, II, București, 1970, p. 99.

² *Ibidem*, p. 11.

³ Vezi expunerea problemei cu toate datele decurgind din descoperirile mai recente: M. Macrea, AMN, III, 1966, p. 145 și urm.; idem, *Viața în Dacia romană*, București, 1960, p. 62 și urm.; C. C. Petolescu, *Revista de istorie*, 32, 1979, 2, p. 271 — 273.

⁴ CIL, VI, 1 377 (= 31 640) = ILS, 1 098. Cf. PIR², II, 1936, p. 203 — 204, nr. 874; A. Stein, *Die Reichsbeamten von Dazien*, Budapesta, 1944, p. 38 — 43; Bengt E. Thomasson, *Laterculi praesidium*, I, Göteborg, 1984, col. 151 nr. 15 și col. 154 nr. 34.

Antonini Aug(usti) leg(ionis) XI Cl(audiae), praetori, aedili curuli ab actis senatus, quaestori urbano, X-uero stilitibus iudicandis; huic senatus, auctor[e] imperatore M. Aurelio Antonino Aug(usto) Armeniaco Medico Parthico maximo, quod post aliquot secunda proelia aduersus Germanos et Iazyges ad postremum pro r(e) p(ublica) fortiter pugnans ceciderit, armatum statuam et in foro diui Traiani pecunia publica cen[suit] ponendam].

Inscripția de la Roma reproduce *cursus honorum* acestui personaj în ordine inversă; demnitățile deținute pînă la menționarea celei de *comes diui Veri Aug(usti)* nu interesează direct istoria Daciei.

Evenimentele de la Dunărea de jos din timpul domniei comune a împăraților Marcus Aurelius și Lucius Verus îl găesc pe Marcus Claudius Fronto în calitate de *leg(atus) Aug(ustorum duorum) pr(o) pr(aetore) prouinciae Moesiae Super(ioris)* — probabil în 167. Curînd după aceasta, îl întîlnim cum îl comandă celor două provincii vecine: *leg(atus) Aug(ustorum duorum) pr(o) pr(aetore) Moesiae Super(ioris) [et] Daciae Apulensis simul.*

Unificarea comandamentelor militare ale celor două provincii (dintre care prima deținea două legiuni, iar provincia dacică una) arată clar că primejdia venea din partea sarmaților iazigi aflați în punga dintre Dunărea panonică și Tisa. Ce pericol reprezentau aceștia reiese și dintr-una din stipulațiile păcii din 175, cînd, cum ne informează Cassius Dio (LXXI, 16, 1), „li s-au pus aceleași condiții ca și cvazilor și marcomanilor, pe lângă obligația de a se stabili la o depărtare de Istru cam de două ori mai mare”⁵ (vezi și LXXI, 19, 2: „Rămînea de asemenea opreliștea de a se folosi de corăbii proprii și de a se apropia de insulele din Istru”). Cit privește Dacia, deținem date concrete că ea a avut de suferit. Astfel, se cunoaște o inscripție dedicată împăratului Marcus Aurelius de către [*co]lonia Vlp(ia) Traian(a) Aug(usta) Dac(ica) [Sar(mizegetusa)] ancipiti periculo uirtutibus restituta*⁶; o altă incipție, tot din capitala provinciei, amintește că s-au refăcut porticele templului lui Liber Pater a *ui hostium exus'os*⁷. Tot acum a avut loc de suferit și castrul de la Tibiacum (*qu[od] eff[us]gerit periculum*)⁸, iar cel de la Micia a fost trecut prin foc și sabie, cum au arătat cercetările arheologice⁹.

M. Macrea a arătat că reorganizarea Daciei a comportat două etape, între 167 și 169. După acest istoric, constituirea comandamentului lui Fronto asupra celor două provincii a reprezentat prima etapă, „cînd Dacia Apulensis, numită aici în loc de Dacia Superior, apare ca avînd în frunte pe un *legatus Augusti* de rang consular, în persoana guvernatorului Moesiei Superior, care deține, temporar desigur, conducerea a două provincii. Aceasta este prima, dar și ultima mențiune a unui *legatus Augusti pro praetore Daciae Apulensis*. După aceea numele de Dacia Apulensis se

⁵ *Izvoare privind istoria României*, I, București, 1964, p. 703. Marcomanilor li se impuse „să se stabilească la o depărtare de treizeci și opt de stadii de Istru”, adică aproximativ 7,2 km (Dio Cassius, LXXI, 15, 1).

⁶ CIL, III, 7 969; ILS, 371, = IDR, III/2, 76.

⁷ H. Daicoviciu — I. Piso, *Sarmizegetusa și războaiele marcomanice*, AMN, XII, 1975, p. 159 — 160; RRH, XVI, 1977, p. 155; IDR, III/2, 11; AÉ, 1976, 561.

⁸ IDR, III/1, 138 a; AÉ, 1978, 631.

⁹ L. Petculescu, *Cercetări arheologice*, III, 1979, p. 113.

intrebuințează numai în legătură cu procuratorii financiari ai provinciei¹⁰.

Apariția în *cursus honorum* al lui M. Claudius Fronto a denumirii de Dacia Apulensis a creat o serie de confuzii și a generat numeroase discuții. După A. Stein, urmat de C. Daicoviciu, ar fi avut loc mai întâi o înglobare a Daciei Inferior în Dacia Superior, creîndu-se astfel o întinsă provincie *Dacia Apulensis*; această teorie a fost reluată cu noi argumente în 1967 de C. și H. Daicoviciu¹¹.

Cum asupra acestei probleme vom mai reveni, ne grăbim a arăta că unificarea comandamentelor militare ale celor două provincii (Dacia Superior și Moesia Superior) nu are nimic a face cu o primă reorganizare a Daciei romane; calitatea de consular a lui Fronto nu era în raport cu reorganizarea Daciei Superioare, ci cu faptul că el avea sub comandă trei legiuni (două din Moesia Superior și una din Dacia Superior). De asemenea, denumirea de *Apulensis* nu are o valoare în sine, deoarece inscripția a fost redactată după 170, când Dacia Apulensis purta oficial acest nume (ca pandant al provinciilor *Porolissensis* și *Maluensis*)¹²; această opinie, exprimată de noi cu un deceniu și jumătate în urmă¹³, a fost contestată fără argumente de H. Daicoviciu¹⁴.

După alungarea barbarilor invadatori din nordul Italiei și o temporară acalmie pe frontul dunărean (în 168 se încheie pace cu unii barbari), cei doi împărați s-au îndreptat spre Roma. Probabil că lucrurile se liniștiseră și pe frontul cu iazigii, căci vedem că se renunță la comandamentul unificat al Moesiei Superior și Daciei Apulensis (Superior), iar Fronto apare purtînd titlul de *leg(atus) Aug(usti) pr(o) pr(aetore) provincia[rum] Dacia[rum]*. Această misiune o îndeplinește în numele unui singur împărat, deci după moartea lui Lucius Verus; este probabil însă că noua comandă a primit-o cînd s-a constatat starea de acalmie în desfășurarea războiului cu iazigii, iar cei doi împărați au plecat spre Roma. Din acest moment, provinciile Daciei — pînă atunci separate, probabil fără nici o legătură între ele și depinzînd numai de autoritatea imperială¹⁵ — au fost puse sub comanda unui singur guvernator militar; este vorba probabil de toate cele trei Dacii, cum se menționează într-o inscripție consemnînd comanda imediat următoare a acestui personaj¹⁶. Faptul că la cîrma Daciilor se află iarăși un guvernator de rang consular arată că încă în prin mele luni ale anului 169 venise în Dacia (probabil stabilită încă de atunci la Potaissa) *legio V Macedonica*.

¹⁰ AMN, III, 1966, p. 146; vezi încă idem; *Viața ...*, p. 63.

¹¹ AMN, IV, 1967, p. 73 — 81; vezi mai departe citatele integrale în legătură cu problema Daciei Maluensis.

¹² În același sens, remarcăm că inscripția consemnează alte două evenimente din cariera lui Fronto în funcție de o realitate prezentă la data redactării acesteia: a fost *comes diui Veri Aug(usti)* și a fost decorat pentru faptele sale din expediția orientală *ab imperatore Antonino Aug(usto) et a diuo Vero Aug(usto)* — împăratul Lucius Verus fiind menționat cu titlul de *diuus* primit după moarte (febr. 169). Vezi și nota 33.

¹³ SCIV, 22, 1971, 3, p. 419, nota 89.

¹⁴ Steaua, nr. 4 (febr.), 1972, p. 27.

¹⁵ I. Piso, RRH, XII, 1973, 6, p. 1 007; C. C. Petolescu, Revista de istorie, 32, 1979, 2, p. 271, și 35, 1982, 1, p. 74 — 75.

¹⁶ Mai jos, nota 17. |

Între timp, împăratul Marcus Aurelius a pregătit o nouă campanie, iar în toamna anului 169 a declanșat o nouă ofensivă contra iazigilor, marcomanilor și aliaților lor. Continuarea ostilităților cu sarmații iazigi (care vor depune armele ultimii, în 175) a determinat iarăși unificarea comandamentelor Moesiei Superior și Daciilor. Aceasta este cea de-a patra comandă în cariera dunăreană a lui M. Claudius Fronto : *leg(atus) Aug(usti) pr(o) pr(aetore) prouinciarum Daciarum et [Moesiae] Super(ioris) simul*; o inscripție de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa se exprimă mai precis : *leg(atus) Aug(usti) pr(o) pr(aetore) trium Dac(iarum) et Moes(iae) Sup(erioris)*¹⁷. În fruntea armatelor acestor provincii, Fronto a luptat contra germanilor și iazigilor, căzînd eroic pe cîmpul de luptă : *post aliquot secunda proelia aduersus Germanos et Iazyges ad postremum pro r(e) p(ublica) fortiter pugnans ceciderit* — cum ne informează inscripția de la Roma. El a murit cel mai tîrziu în anul 170, căci din acest an datează o inscripție de la Troesmis (Moesia Inferior) a unui veteran al legiunii V Macedonica lăsat la vatră de noul guvernator al Daciei : *m(issus) h(onesta) missione in Dacia... sub Corne(lio) Clemente c(larissimo) u(iro)*¹⁸ (într-o inscripție din Caesarea Mauretaniei, acesta este denumit *co(n)s(ularis) et dux trium Daciarum*¹⁹).

Numele celor trei provincii ale Daciei sînt de acum înainte uniforme : *Apulensis* — cum apare în *cursus honorum* al lui M. Claudius Fronto ; *Porolissensis* — denumire atestată deja din anul 123 ; *Maluensis* — atestată pentru prima dată chiar în 169 de o inscripție de la Roma cuprinzînd *cursus honorum* lui M. Macrinus Avitus Catonius Vindex, *p[r]oc(urator) prou(inciae) Dac(iae) Malu(ensis)*²⁰.

Dacă împrejurările în care a avut loc reorganizarea Daciei ne sînt astfel clare, au existat în schimb numeroase discuții în legătură cu caracterul acestei reforme și mai ales cu privire la întinderea teritorială a fiecăreia din cele trei provincii ale Daciei. Din discuție iese, în orice caz, Dacia Porolissensis, care și-a păstrat probabil vechea întindere. În schimb, au existat discuții în legătură cu celelalte două Dacii — *Apulensis* și *Maluensis*. Opinia mai veche, aceea că Dacia Superior (=Transilvania) a devenit Dacia Apulensis, iar Dacia Inferior (=Oltenia) ar fi devenit Dacia Maluensis, fără modificări teritoriale, a fost pusă la îndoială de A. Stein²¹, care considera că Dacia Superior și Dacia Inferior ar fi format în 168 o singură provincie — Dacia Apulensis. Această părere a fost susținută cu noi argumente de C. Daicoviciu²², care a adoptat fără rezerve teza lui C. Patsch cum că enigmaticul oraș Malua (și deci și Dacia Maluensis) s-ar fi aflat în Banat. În schimb, teza tradițională a găsit un apărător consec-

¹⁷ CIL, III, 1 457 ; ILS, 1 097 ; IDR, III/2, 90.

¹⁸ CIL, III, 7 505 ; ILS, 2 311 ; ISM, V, 160.

¹⁹ CIL, VIII, 9 365 = ILS, 1 099 ; CIL, VIII, 20 994. Cf. PIR², II, p. 315, nr. 1 340 ; B. E. Thomasson, *op. cit.*, col. 155, nr. 37.

²⁰ CIL, VI, 1 449 ; ILS, 1 107 ; AÉ, 1969–1970, 13. Cf. A. Stein, *Die Reichsb. von Dazien*, p. 86–87 ; H.-G. Pflaum, *Les carrières procuratoriennes équestres sous le Haut-Empire romain*, I, Paris, 1960, p. 510–513, nr. 188 ; PIR, V/2, 1983, p. 125–126, nr. 22 ; B. E. Thomasson, *op. cit.*, col. 154, nr. 32.

²¹ A. Stein, *Die Reichsb.*, p. 34.

²² *La Transylvanie dans l'antiquité*, București, 1945, p. 99.

vent, timp de 4 decenii, în istoricul și arheologul Olteniei romane, D. Tudor²³.

Principalele argumente ale tezei „bănățene” au fost expuse din nou în 1967 de C. Daicoviciu, la care s-a raliat și H. Daicoviciu; pentru a avea sensul exact al opiniei exprimate, vom reproduce în continuare din studiul citat al celor doi istorici²⁴: „Dacă Dacia Maluensis e fosta Dacie Inferioară înseamnă că Dacia Apulensis cuprinde Transilvania (cu excepția colțului ei sudic-estic și, natural, a Daciei Porolissensis) și Banatul sau măcar partea estică a acestuia. În acest caz, rezultă că anul 168 nu aduce nici o modificare teritorială față de perioada anterioară, totul reducându-se la o simplă schimbare de nume; e greu de admis că în timpul războaielor marcomanice Marcus Aurelius se ocupa de asemenea «reorganizări», cu atât mai mult cu cât vechile denumiri dăinuiseră câteva decenii, dintre care șapte ani și sub domnia lui. Raționamentul nostru nu-și pierde valabilitatea chiar dacă admitem că au avut loc unele schimbări teritoriale neînsemnate ca, de exemplu, trecerea colțului sud-estic al Transilvaniei de la Dacia Inferioară, devenită Maluensis, la Dacia Superioară, devenită Apulensis (că acest ținut, redus ca întindere, aparține într-adevăr Daciei Apulensis ne-o demonstrează inscripția pusă de cohors VI Noua Cumi-dauensium la Rîșnov²⁵); modificarea ar fi fost neînsemnată și nu vedem de ce ar fi trebuit să afecteze vechile denumiri.

Dispariția denumirii de Dacia Superior și înlocuirea ei cu aceea de Dacia Apulensis era însă *obligatorie și inevitabilă* numai dacă denumirea de Dacia Superior devenea *imposibilă*. Și ea putea deveni imposibilă într-un singur caz: acela al dispariției provinciei Dacia Inferior, căci *Superior* se poate zice despre o provincie numai în raport cu *alta*, care e *Inferior*. Așadar, la 168 Dacia Inferior nu mai exista, dar nu pentru că s-ar fi transformat în Dacia Maluensis (s-a arătat mai sus că acest lucru nu e admisibil), ci pentru că fusese alipită Daciei Superioare, care, extinzându-se teritorial și pierzându-și „perechea”, primește numele de Dacia Apulensis. Această extindere teritorială nu e deloc inacceptabilă și nu e nici exagerată, deoarece prin ea se compensează pierderea din 124 a teritoriului devenit Dacia Porolissensis”²⁶.

²³ Despre *Malua*, vezi D. Tudor, *Oltenia romană*⁴, București, 1978, p. 189 și urm. (cu toată bibliografia).

²⁴ C. Daicoviciu — H. Daicoviciu, *Noi considerații asupra Daciei Maluensis*, AMN, IV, 1967, p. 79 — 80.

²⁵ Autorii se referă la inscripția publicată de M. Macrea, AISC, IV, 1941—1943. p. 237. Invocarea acesteia în sprijinul părerii că sud-estul Transilvaniei aparținea Daciei Apulensis avea probabil în vedere că în inscripția citată apare menționat legatul Iasdius Domitianus. Dar această mențiune este firească, deoarece el era guvernatorul general al celor trei Dacii; deci, inscripția de la Rîșnov nu poate fi utilizată ca argument că acest teritoriu fusese afectat după reforma din 169 Daciei Apulensis.

²⁶ C. și H. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 80, după ce se întreabă de ce o Dacie Maluensis bănățeană nu e cuprinsă în comandamentul lui Fronto — ea fiind importantă pentru comunicațiile între Moesia Superior și Dacia Apulensis —, adaugă: „Ni se pare, în consecință, mai probabil că, în ultimele luni de domnie comună a lui Marcus Aurelius și Lucius Verus, existau la nordul Dunării două Dacii: Porolissensis și Apulensis, prima în vechile ei hotare, a doua cuprinzând tot restul Daciei. Dacia Maluensis e creată de Marcus Aurelius abia după februarie 169, probabil în a doua jumătate a acestui an sau chiar la începutul anului 170, ipoteză confirmată de datarea *cel mai devreme* în 169 a procuraturii prezidiale malvense a lui Macrinus Vindex” (despre acesta, vezi mai sus, nota 20).

Din cele reproduse mai sus, cea mai importantă idee este aceea că reforma din timpul lui Marcus Aurelius ar fi implicat neapărat schimbări teritoriale, altfel totul ar fi însemnat o simplă schimbare de nume. În realitate, istoricii citați nu au înțeles sensul adevărat al reformei administrative a lui Marcus Aurelius²⁷: unirea Daciilor, pînă atunci separate, într-un organism militar și administrativ unitar; ridicarea rangului guvernatorului — numit iarăși dintre cei care exercitaseră consulatul (ca urmare a aducerii în Dacia a încă unei legiuni, *V Macedonica*). De altfel, este greu de crezut că în cadrul unui organism administrativ și militar unitar și-ar fi avut rostul schimbări teritoriale (în această privință, sîntem de acord cu exprimarea celor doi istorici citați mai sus: „e greu de admis că în timpul războaielor marcomanice Marcus Aurelius se ocupa de asemenea «reorganizări»”).

Așadar, prin reforma înfăptuită de Marcus Aurelius, cele trei provincii au rămas în vechile lor limite. *Dacia Apulensis* era echivalentă teritorial cu fosta Dacie Superioară; este posibil însă ca ei să-i fi fost afectat totodată și teritoriul de vest al Banatului, sau cel puțin partea de nord a acestuia, cu linia Mureșului²⁸.

Acceptînd teoria că Dacia Maluensis era echivalentă cu Oltenia, M. Macrea credea că a găsit încă un argument în acest sens din analiza carierei lui M. Claudius Fronto: „Nouă ni se pare totuși că situația din timpul lui M. Claudius Fronto exclude posibilitatea ca între Dacia Apulensis și Moesia Superior să se fi interpus o altă provincie, anume Dacia Maluensis, cum ar trebui să admitem în ipoteza că pe aceasta o localizăm în Banat. Legătura numai prin Oltenia dintre Dacia Apulensis și Moesia Superior pentru un front comun spre vest, împotriva iazigilor și a germanilor, ar rămîne de neînțeles. De aceea astăzi, cînd cunoaștem mai bine fazele succesive ale organizării provinciilor Daciei, care pare să privească mai mult conducerea și statutul lor organizatoric²⁹ decît întinderea teritorială, ni se pare mai probabil că Dacia Maluensis este urmașa directă a Daciei Inferior...”³⁰. Acest argument a fost acceptat de D. Tudor³¹.

În realitate, argumentul invocat de M. Macrea este lipsit de valoare. Mai întîi, pentru că oricum Moesia Superior și Dacia Apulensis erau granițate în graniță în anul 168, cînd se crea comandamentul unitar al celor două provincii: o Dacia Maluensis „bănățeană” nu avea cum să se interpună între cele două provincii, deoarece aceasta (Dacia Maluensis) este creată abia în anul 169, în cadrul unui nou mandat, ulterior, al lui Fronto: *legatus Augusti pro praetore prouinciarum Daciarum (trium Daciarum)*; de fapt din acest an datează și prima atestare a Daciei Maluensis³². Dar

²⁷ C. C. Petolescu, SCIV, 22, 1971, 3, p. 422, nota 109; idem, Revista de istorie, 32, 1979, 2, p. 272 — 273.

²⁸ Pentru urmele romane în Banatul de vest, vezi L. Mărghitan, *Banatul în lumina arheologiei*, II, Timișoara, 1980, *passim*. Pentru linia Mureșului în epoca romană, C. C. Petolescu în *Studien zu den Militärgrenzen Roms*, II, Köln—Bonn, 1977, p. 367 — 372. Cel puțin linia Lederata—Tibiscum a revenit în granițele provinciei, căci în Tabula Peutingeriana apar menționate punctele de pe acest drum: Lederata, Apo fl., Centum Putea, Bersovia, Azisis, Caput Bubali, Tibiscum (*Izvoare*, I, p. 738).

²⁹ Pentru această idee, vezi și observațiile noastre la care trimite nota 27.

³⁰ M. Macrea, *Viața...*, p. 68.

³¹ D. Tudor, *op. cit.*, p. 160.

³² Mai sus, nota 20.

argumentul își pierde total sensul dacă avem în vedere că denumirea de *Apulensis* nu poate fi un reper cronologic, actele oficiale continuând a folosi și vechea denumire de *Dacia Superior*³³.

În schimb, pentru localizarea Daciei Maluensis dispunem de câteva probe epigrafice cât se poate de concludente³⁴. Cea mai importantă dintre toate continuă a fi inscripția de la Sevilla³⁵, la care s-a adăugat cu mai bine de două decenii în urmă alta, descoperită la Mactar în Africa de nord³⁶, conținând cariera lui Sex. Iulius Possessor, personaj devenit celebru prin literatura pe care a generat-o³⁷. Anume, cum ne informează inscripția de la Sevilla, pe cînd își exercita prima miliție ecvestră, cumulînd totodată comanda altor două unități militare, personajul nostru a îndeplinit și sarcina de controlor (*curator*) al finanțelor unui oraș: *praef(ectus) coh(ortis) III Gallor(um), praepositus numeri Syror(um) sagittarior(um), item alae primae Hispanor(um), curator ciuitatis Romulensium Maluensium*; cum au arătat o serie de istorici (H.-G. Pflaum, H. Nesselhauf, D. Tudor) și cum am avut prilejul a demonstra nu de mult, este în afară de orice îndoială că personajul nostru și-a exercitat cele trei comenzi în Oltenia, iar *ciuitas Romulensium* se afla în Dacia Maluensis³⁸.

O altă probă epigrafică pentru localizarea Daciei Maluensis este inscripția de la Thessalonice, prin care doi frați, ofițeri în *coh(ors) I F. m(iliaria) Bryttonum Maluensis* cinstesc pe tatăl lor: *Aurel(ium) Cusianum, u(irum) e(gregium), praesidem prou(inciae) Daciae Maluensis*³⁹; unitatea menționată este identică, fără îndoială, cu *cohors I Augusta Neruia Pacensis Brittonum milliaria*, menționată de o diplomă militară din anul 140⁴⁰ în Dacia Inferior și atestată de o ștampilă tegulară la Stolniceni⁴¹.

În sfîrșit, M.P. Speidel adaugă la argumentele privind localizarea Daciei Maluensis în Oltenia o inscripție de la Caesarea (Mauretania) amintind pe Sex(tus) Iul(ius) Iulianus, *tribunus n(umeri) Syrorum Maluensium*⁴²; în inscripție este vorba de formațiunea de arcași siriieni staționată în Dacia, la Romula, indicația *Maluensium* fiind necesară pentru a evita confuzia cu *numerus* omonim staționat în Mauretania Caesariensis⁴³.

Așadar, suma argumentelor epigrafice invocate, la care se adaugă argumentele logice, nu lipsite de importanță, arată că Dacia Maluensis

³³ Este vorba de diploma militară de la Drobeta datînd din 1 aprilie 179 (I. Piso—D. Benea, ZPE, 56, 1984, p. 263; vezi p. 266 — 267: *et sunt in Dacia Superiore sub Heluio Pertinace leg.*).

³⁴ Vezi expunerea lor succintă la D. Tudor, *op. cit.*, p. 159 — 162.

³⁵ CIL, II, 1 180; ILS, 1 043; AÉ, 1965, 237.

³⁶ G.-Ch. Picard, RA, 1963, 2, p. 88 și urm. (mențiune, după lectura lui Azzedine Beschouch); idem, RA, 1968, 2, p. 297 — 314.

³⁷ Despre acesta, vezi C. C. Petolescu, SCIVA, 34, 1983, 1, p. 42 — 56, cu bibliografia anterioară.

³⁸ C. C. Petolescu, *loc. cit.*, p. 48 și urm.

³⁹ CIL, III, 13 704; ILS, 9 009; I. I. Russu, AIIACLuj, 17, 1974, p. 41 — 45. Cf. B. E. Thomasson, *op. cit.*, col. 154, nr. 33.

⁴⁰ AÉ, 1962, 264; IDR, I, 13.

⁴¹ CIL, III, 14 216,25; IDR, II, 560.

⁴² CIL, VIII, 9 381 (= 20 945); ILS, 2 763; discutată pe larg de M. P. Speidel, Dacia, N. S., XVII, 1973, p. 169 — 177.

⁴³ C. C. Petolescu, SCIVA, 34, 1983, 1, p. 44; nu este vorba de un transfer al acestei unități în Mauretania Caesariensis, cum crede M. P. Speidel, *loc. cit.*

trebuie localizată în cadrul teritorial al fostei provincii Dacia Inferior; ea a cuprins deci estul Olteniei, sud-estul Transilvaniei și vestul Munteniei⁴⁴. Nu avem nici o dovadă că au avut loc unele transferuri teritoriale; motivele de ordin strategic care au impus conformația provinciilor Daciei pe timpul lui Traian și Hadrian au funcționat desigur și după reforma din anul 169.

Împărțirile teritoriale ale Daciei romane s-au menținut, în schema realizată de Marcus Aurelius, probabil fără alte schimbări, pînă la sfîrșitul stăpînirii romane în Dacia.

LA RÉORGANISATION DE LA DACIE SOUS MARC-AURÈLE

(RÉSUMÉ)

La Dacie n'a pas été organisée dès le début comme une province unitaire. La province de *Dacia* créée par Trajan incluait seulement une partie des territoires annexés après la défaite du royaume des Daces (la moitié d'ouest de l'Olténie, le Banat et la plupart de la Transylvanie — à l'exception de la zone du sud-est); en 118, ces territoires formèrent la Dacie Supérieure — moins la zone du nord de l'ancienne province de Dacie devenue *Dacia Porolissensis*. En échange, quelques autres territoires, qui avaient appartenu à l'époque de Trajan à la Mésie Inférieure, ont formé la province de *Dacia Inferior*.

Pendant le règne de l'empereur Marc-Aurèle, en 169, ces trois provinces de la Dacie romaine furent placées sous l'autorité d'un gouverneur général, *legatus Augusti pro praetore trium Daciarum*, appelé aussi *consularis Daciarum trium*; il était un ancien consul (*uir consularis*), car il existait maintenant de nouveau en Dacie deux légions (*XIII Gemina* et *V Macedonica*). De même, les dénominations des provinces connurent des changements; la Dacie Inférieure devient *Dacia Maluensis*, la Dacie Supérieure devient *Dacia Apulensis*; la Dacie Porolissensis conserva son ancienne dénomination. Mais on ne possède aucun indice du fait qu'à l'époque se seraient produites aussi des modifications territoriales entre ces unités administratives de la Dacie, pour la première fois unitaire.

Martie 1985

Institutul de Arheologie
Str. I. C. Frimu 11
71119 București

⁴⁴ C. C. Petolescu, *Dacia*, N. S., XXIX, 1985, p. 55.